

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ / ARTICLES AND TREATISES

UDC 316.485.26(100)
UDC 94(100)“1914/1918”
<https://doi.org/10.2298/ZMSDN2386129J>
ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

ПОЈАМ СВЕТСКОГ РАТА И ЊЕГОВА ДЕФИНИЦИЈА

СЛОБОДАН ЈАНКОВИЋ

Институт за међународну политику и привреду
Македонска 25, Београд, Србија
slobodan@diplomacy.bg.ac.rs

САЖЕТАК: Појмовно одређење је једно од основних полазишта у разматрању феномена. Имајући у виду актуелно помињање светског рата како у домаћој, тако и у међународној јавности, аутор овог рада позабавио се његовим дефинисањем. У пет поглавља у тексту предочена је важност теме две групе приступа у дефинисању светског рата. С једне стране су аутори који настоје да обиљем узрока објасне појаву којом се баве, док другу групу аутора чине они који нуде нетипична и у литератури мање заступљена решења. У четвртном поглављу је предочена анализа и систематизација понуђених начина одређења светског рата, да би у последњем поглављу аутор понудио две дефиниције, минималистичку и максималистичку. Аутор користи упоредну методу и анализу садржаја.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: светски рат, политика великих сила, Керол Квигли, Први светски рат

УВОД

Рат и светски рат велике су теме међународних односа. Како се свет умрежује и вишеструко повезује, тако и ратови имају могућност да захвате већи простор, па и да понесу придев светски. Већ више година трају најаве светског рата, трећег по реду, а рат који је започео уласком руске војске у Украјину 24. фебруара 2022. у јавности се често перципира као такв. Сама та чињеница даје нам за право да се бавимо темом светског рата. С обзиром на величину теме и обиље радова који се њоме бави је, може се претпоставити, обиман. Само дефинисање светског рата је уже поље рада и тиме прилагођеније чланку. У раду ћемо настојати да упоредном методом

и анализом садржаја, уз свакако преглед постојеће литературе, који је уз обиље научне продукције увек делимичан и нужно редукован, мада са жељом да буде и репрезентативан, дођемо до дефиниције светског рата.

Англоамеричка научна продукција, баш као и у свету филма, најчистија је (у мери и на начин на који се данас доминантно чита – на прескок и тражењем погодног цитата), а истовремено често и плитка, тј. површна кад је реч о суштини проблема који се обрађује. Водећа имена, попут данашњих холивудских сенки некадашњих звезда, најчешће пружају само искривљени и танушан одсјај мисли аутора из других делова света. То није случајно, њихова дела су почесто резултат наручених оквира сагледавања света који не служи америчким доносиоцима одлука, већ служи као лажна дојава која треба да послужи осталима да не схвате о чему се заправо ради. Ова вешта обмана, направљена је с намером да други промишљају међународне односе, онако како им то сервирају америчке обавештајне агенције, крупни капитал и полутајна друштва у форми наводно науке о међународним односима [Јанковић 2017]. Осим тога, општи пионирски дух САД, као наводно вечито младе, а заправо неискусне и духовно незреле нације, инспириране окрњеним хришћанским наслеђем низа протестантских секти уз другостепени уплив римокатоличанства и нису могли најчешће да дају ауторе који би имали дубље разумевање историјских процеса. Уосталом, када директно и не раде по наруџбини, тамошњи аутори су обликовани и образовним системом по мери и укусу фондација крупног капитала.

Сама учења о томе како се учесници међународних односа понашају, а рат је једно од средишњих питања, ко су актери и шта их одликује, успешно се пропагирају почев од прве половине 20. века. Ширење катедри за међународне односе које се ужестручно баве питањима рата и мира, од прве катедре у Абертсвиту (Велс, 1919), коју је основао члан друштва Отворених столова,¹ раширило се временом и на исток и на југ. Један од трагичних изданака је и дело Арона Ремона (Raymond Aron) *Мир и рај међу нацијама*. Откуда тако оштар суд? Арон у Уводу наводи Сједињене Државе као пуне врлина, које су се стицајем околности након Другог светског рата нашле „одговорне за мир, напредак, чак и само постојање половине планете”. Америка је, како овај аутор јеврејског порекла и француског језика каже, погрешила јер је „купила совјетску интервенцију у рату с Јапаном путем концесија на рачун Кине” и погрешила јер је препустила Источну Европу Совјетима. Овако срамно писање – као да је Америка на крају Другог светског рата сила која апсолутно доминира, која одлучује да ли ће СССР имати или немати негде утицај, прећуткивање чињенице да су САД бациле атомске бомбе на Јапан да би, између осталог, зауставиле Совјете – обавезно је штиво на тему рата и мира на светским катедрама. Када Арон пише о врлинским Американцима који су се невољно нашли као ‘заштитници’ света, не чуди да касније председник Америчког друштва политиколога националног удружења за међународне

¹ Створено с циљем очувања и јачања британске империје кроз повезивање Лондона и Вашингтона, те Отаве и Сиднеја. Видети детаљније у: [Јанковић 2017].

студије, Дејвид Лејк (David A. Lake) пише како Буш јуниор и његова влада нису обманули домаћу јавност о постојању оружја за масовно уништење у Ираку [Lake 2011]. Каква ли је тек ситуација са непрегледном „научном” продукцијом на ове теме, а које нису толико обавезујуће?

Но, овде није у питању изучавање рата као таквог. На тему светског рата и даље постоји обиље објављених радова и монографија. О појму светског рата, наравно постоји значајније ужа литература, што олакшава и посао онима који се упуте у изучавање поменутог процеса. Бављење самим појмом помаже и разумевању данашње ситуације која је повод писања ове студије. Дакле, да бисмо још боље разумели и текући трагични тренд, позабавићемо се суштином светског рата.

СТИЦАЈ ФАКТОРА КАО ОБЈАШЊЕЊЕ

Поводом Првог рата који је понео назив *Свејски*, а у Русији га називали *Немачки*, на Западу *Велики*, поставља се низ питања. Група руских научника поставила је питање које важи и за Други па и Први, а може се мало модификовати и за „трећи светски рат”: „да ли је избијање рата било последице трагичног сплета околности, или закономерни резултат целокупног пређашњег развоја система међународних односа, или је то првенствено плод преласка водећих светских држава у стадијум индустријских друштава?”² [Белоусов и др. 2014: 11]. Алотропска модификација се односи на „стадијум развоја”, тј. на чињеницу да је уследила постиндустријска фаза, која у актуелном рату прелази, поред ранијег сељења производње и до деиндустријализације. Свакако, ово питање је закупило мноштво аутора. Одговори су такође разнолики.

У књизи *Рај и Библија* [1932: 3], свети владика Николај Велимировић најављује нови светски рат. Настала поводом скупа одржаног 1927. године у САД, а објављена годину дана пре доласка Адолфа Хитлера на власт у Немачкој, ова књига јасно и недвосмислено најављује Други светски рат. Аутор цитира мисао индијског аскете (Николај каже монах):

„О ви Американци, о ви Европејци! Како сте много страдали, и како ћете имати још много да страдате!”

Након ње он наводи и шта све указује да ће рата опет бити:

„А да свет стоји пред новим ратом, то сведоче:

1. Јавне и тајне ратне припреме свих поменутих народа;
2. Ратни буцети, који по свим државама несразмерно превазилазе расходе ма које друге намене, и далеко превазилазе ратне буцете пре прошлог светског рата;

² „Была ли начавшаяся война результатом рокового стечения обстоятельств или закономерным итогом всего предшествовавшего развития системы международных отношений или даже прямым следствием вступления ведущих мировых держав в стадию индустриального общества?”

3. Ужурбана активност безбројних фабрика ратних оруђа, муниције, отровних гасова, електричних и електромагнетских ратних направа, као и повећана маса радника производње у тим фабрикама;

4. Ужурбана изградња ратних бродова и других морских ратних оруђа;

5. Повећани бројеви сталног кадра у сравњењу са предратним;

6. Стручни комитети научника, ангажованих од појединих влада, који уносе сву своју интелигенцију и енергију, да пронађу или усаврше смртоносне отровне гасове и друга хемијска средства за рат на копну, на води, под водом и у ваздуху;

7. Тајни савези и груписања појединих држава и народа за ратне сврхе;

8. Веома разгранате шпијунаже, помоћу којих једна држава познаје ратне планове и тајне изуметке за рат других народа.

Ово су докази. А има и знакова који наговештавају нови рат, међу којима су: појачано неповерење државе према држави, расна и национална омраза, а нарочито свеопште мрачно предосећање и свеопшта узнемиреност духова на свих пет континената” [Велимировић 1932: 4].

Ови цитати српског светог владике издвајају трку у наоружању (ратни буџети, изградња ратних бродова и другог оруђа за рат, повећање стајаће војске, прегнуће науке у војне сврхе и слично) с једне стране и ширење мржње и неповерења (идеолошки и други духовни сукоби) на међународном плану с друге стране, као узроке рата.

Чувени шкотски (британски) историчар (судећи по образовном путу и каснијој каријери постаје члан друштва Округлих столова) Најал Фергусон (Nyall Ferguson) у књизи посвећеној Првом светском рату каже да су уобичајена објашњења узрока светског рата:

„коначно исходиште трке у наоружању коју су спроводиле главне европске силе (нарочито Немачка), отровни плод империјализма, резултат деловања историјских силница које су толико биле снажне и широке да ниједан политичар, дипломата или војник није био у стању да их сузбије. Укратко, у питању је врста фаталног и неизбежног Армагедона” [Ferguson 2014: i] (превод С. Ј.).

Још један британски историчар, Пол М. Кенеди (Paul M. Kennedy) види одговор суштински у низу несрећних околности, од „хировите дипломатије”, војног снажења Јапана, Немачке и других, „ригидификације” позиција земаља у Европи, а онда и изван ње, до поремећаја на југоистоку континента изазваних резултатима балканских ратова [Kennedy 2003: 283–289]. Руски аутор Белоусов и други указују да је епоха која претходи појави светских ратова у себи носила низ противречности. С једне стране оптимизам, а са друге песимизам. Уз то, дошло је до претходно незабеле-

женог ширења европског утицаја (довршење колонијалног ширења), „бурног развоја економских веза и међузависности и пораста сукоба и супротстављености у односима међу великим државама...” [Белуосов 2014: 27]. Они наводе да је погрешан апсолутно детерминистички приступ, према коме су историјски процеси нужно довели до светског рата, а да је истовремено погрешан и приступ апсолутне случајности [Белуосов 2014: 28]. Као основне разлоге за рат зато виде: 1) поларизацију европских држава (стварање два супротстављена савеза, Тројног и Антанте), 2) „ерозију идеолошких принципа” који су карактерисали систем европских држава и 3) смањену могућност да се сукоби решавају у духу концерта сила [Белуосов 2014: 28].

Дејвид Фромкин (David Henry Fromkin, *1932 – †2017), амерички историчар, у *Последњем лећу Европе* указује такође на противречности. С једне стране сам крај 19. и почетак 20. века обележили су глобализација, слободна трговина, конференције о разоружању и очекивање трајнијег мира од стране (европске и америчке) јавности. Почетак 20. века обележила је глобализација каква се није поновила до данас. Без докумената, ограничења и обавештавања владиних установа, капитал и људи су се кретали без препрека, како бележи Фромкин [Fromkin 2004: 2–3]. Истовремено, како он пише, присутност низа идеологија, социјализма, национализма и империјализма водила је у рат [Fromkin 2004: 4–5].

Слично Фромкину и позивајући се на њега, Сава Живанов предочава разнородне процесе тога времена који су хрлили у сукоб, а не у сусрет. Каже да је „европско друштво тог времена у ствари било вишеслојно противречно”. Он цитира Тејлора (Н. Р. Taylor), да је Берлински конгрес био „вододелница у историји Европе” [Живанов 2014: 11], па тврди „овај конгрес успоставио је сређено стање Европе — били су укинута пасоши (осим у Русији и Турској)”. Веровало се у стални прогрес, хуманизам, само позитивну улогу науке... То је деловало као напредак човечанства или пут у свет без рата у коме економија заузима прво место. Међутим, истовремено док на самом континенту (изузев Балкана, нап. С. Ј.) престају ратови и буне, дотле се настављају сукоби око и за колоније, али се освајање ван Европе врши у корист „настајућих монопола и финансијске олигархије” (Домазет би рекао хијерархије уротника) [Живанов 2014: 12]. У сагласју са колонијалном експанзијом јача и војна индустрија, а то заједно према Живанову доводи до израстања идеја националне изузетности и жеље свођења рачуна са 19. веком. Тако овај српски историчар уводи тему узрока Првог светског рата и каже да је стварање савезништава определило развој догађаја, односно пута ка рату који дели у три фазе:

I) 1878–1893. је раздобље конфронтације – ствара се нова равнотежа сила у Европи заснована на берлинско-бечком и санктпетербуршко-париским савезништвима;

II) 1893–1908. је период преусмеравање немачке политике од европске равнотеже до жеље за доминацијом на Старом континенту — кајзер Вилхелм II преузима власт и води политику продора на исток (*Drang nach*

dem Osten) и успостављања светске моћи (weltmacht). Сукоби и деобе јачају до Анексионе кризе (1908–1909), мада има и сарадње. Поменуте противречности су према Живанову историјски корени рата.

III) 1908–1914. је период отворене конфронтације. Анексиона криза је „била ’генерална проба’ будућег рата”. После ње Агадирска криза, Зандерова мисија и балкански ратови постају непосредни узроци (рекли би најаве) Великог рата. Коначно крајем 1913. у складу са Шлифеновим планом, немачко војно вођство процењује да може да изведе брзи победносни рат истовремено против Француске и Русије [Живанов 2014: 13–14].

Андреј Митровић који се од српских и југословенских историчара и најдетаљније бавио Првим светским ратом пише о немачкој и аустроугарској кривици за рат:

„Међутим, рат који је тада сматрала потребним Аустроугарска, није био онај који је сматрала потребним Немачка, пошто се прва усмеравала на обрачун са Србијом а друга с Русијом и Француском. За прву је рат био средство за рашчишћавање ситуације на Балканском полуострву...; за другу је рат био средство за остварење хегемоније у Европи и степеница више ка светској моћи” [Митровић 2011: 641].

Како је његова књига усмерена на представљање немачких и аустроугарских намера и планова према Србији, то је разумно да се у њој мање гледа на шири стицај воља и хтења за светским сукобом. Да су немачки кајзер и војска желели рат јасно је из низа докумената која је између осталих прикупио и простудирао Митровић³ [Митровић 162–164]. Он јасно истиче да је немачка покренула рат „за прераспodelу територија, рат за моћ, освајање и трајно стицање привредних добара...” [Митровић 643]. Ипак, поред немачке и аустроугарске воље за ратом, постојала је тежња и других да поремећену равнотежу моћи у Европи поврате или преокрену у сопствену корист.

Стога су битни увиди чувеног британског историчара ратова Базила Лидлхарта (Basil Liddell Hart), једног од очева стратешких студија. Лидлхарт се не бави узроцима светског рата систематски, већ историјатом и начином употребе војних оруђа, живе силе и могућностима за другачије деловање. Оно што је на ову тему важно јесте његова констатација да су својим деловањем Велика Британија, па и Француска, охрабриле Хитлера да буде агресивнији и реализује план ширења на исток, што је у крајњем довело до Другог светског рата [Liddell Hart 1970: 3–7]. Гвидо Ђакомо Препарата (Guido Giacomo Preparata), а пре њега и Ентони Сатон (Antony

³ Занимљиво је да је немачки кајзер (латински изговор речи цезар) Вилхелм II на речима подржавао балканске државе у њиховом рату против Османлија 1912. Митровић га цитира и наводи да је он сматрао да нико не сме да омета балканске државе да узму свој део, ако успеју. Надао се да се оне напослетку могу ујединити у балканску федерацију и да би „гравитирале према Аустрији”. Сматрао је да би у том случају „Уједињене државе Балкана” могле „брзо доћи у сукоб с Русијом, па ће тако сам од себе бити упућен на Аустрију.”

C. Sutton) су аргументовано, а не идеолошко-навијачки⁴ указали на подршку дела англо-америчких банкара и индустрије Хитлеровим пројектима [Sutton 1976; Preparata 2005].

Љубиша Деспотовић такође указује на низ процеса и супротстављених идеологија – национализам, колонијализам, расизам, криза вредности, ниҳилизам, наоружавање (трка у наоружавању, прим. С. Ј.), тежња за територијалним освајањима... – који су утицали на појаву светског рата, али примећује и да је „ничеански дух епохе добио (...) најрадикалнији одушак управо у неутаживој потреби да се насиље чини или трпи.” Међутим, саме узроке он види као могућност, а не нужност за сукоб, па закључује да је избијање самог рата било сплет околности [Деспотовић 2015: 7–8].

ДРУГАЧИЈИ ПРИСТУПИ

Хрватски неоусташки генерал Давор Домазет-Лошо у контроверзном и ванредно аналитичком делу *Клонови насипујају*, говори о узроцима Првог и Другог светског рата и најављује трећи који у моменту писања види као рат усмерен са циљем пацификације Средњег истока, односно напада на Сирију и Персију. Коментаришући писање америчке штампе о либанском рату (2006. рат Израела и Хезбулаха) у којој се овај сукоб пореди са светским ратовима он примећује:

„(М)ожда зато што је у приправи клонирани сценариј тих ратова и за Блиски исток? Ако је тим двама свјетским ратовима у изведби 'хијерархије уротника' Англос(а)ксонцима омогућена пацификација Европе и Јапана, а ако су Сједињене Државе устоличене као водећа велесила свијета, зашто се онда таквим клонираним сценаријем не би омогућило и пацифицирање средишњега дијела Пута свиле, у којему би се те исте Сједињене Државе потврдиле као уистину једина глобална велесила 21. стољећа? Такав планетарни стратешки циљ није могуће остварити без великог рата. Важно је подсјетити се да само велики ратови омогућују и велике побједи. Дакле, у поимању рата и побједи лежи главни разлог зашто је сукоб Сједињених Америчких Држава прво са Сиријом а потом с Ираном, неизбјежан” [Domazet-Lošo 2007: 615–617].

Нијансиранији и образложенији приступ показао је амерички историчар Керол Квигли (Carroll Quigley, *1910 – †1977) у изузетном, али и антируски обојеном делу *Траједија и нага*⁵ [Quigley 1966: 97–100; Бразол 1958;

⁴ За шта су примери Алекс Цонсон, поменути Ралф Еперсон и други. У питању је чест случај у Америци да сваки вид државне помоћи или интервенције у економији буде проглашен за комунизам и подривање људских слобода, што је одраз незнања историје и дубље необразованости.

⁵ Додуше ту се износе и погрешне оцене које проистичу из документације о истоку коју није консултовао и чињенице да је био одушевљен западном рецепцијом класичне културе. Квигли на пример пише да је руска привреда око 1900. године била у јако лошем стању,

Решетњиков 2014]. Овај учитељ низа генерација америчке елите, члан друштва Округлих столова (Round Table) који није доживео пад Берлинског зида и трагично ширење англоамеричке доминације на Блиском и европском истоку, указује на три кључна искуства која су обликовала столеће: Први светски рат, Велика депресија (1929–1933) и Други светски рат. Од поменута три трауматична искуства, по њему је Први светски рат био најутицајнији [Quigley 1966: 27]. Јасно је да је ово западни поглед на свет, сачињен у периоду у коме су земље проистекле из европске и хришћанске културе доминирале светом. У таквом свету, из Првог светског рата, као из загађеног извора, истичу Велика депресија и следећи рат за уништење Европе. Слом комунизма на Старом континенту и победа Америке 1989. означили су привремену америчку, односно англоамеричку хегемонију, која је добила глобални апетит, а о чијим је плановима Квигли писао у два капитална дела [Quigley 1966; Quigley 1981]. То четврто искуство 20. века и наслеђе Француске револуције породили су мрачни, технократски 21. век.

За разумевање узрока рата важна је Квиглијева примедба да је уједињење Немачке 1871. окончало (крхки) баланс моћи у Европи који је трајао нека два и по века. После те тврдње он указује да је суштински у претходном периоду Британија успевала да има политички и економски примат у европским пословима, уз покушаје Луја XIV, Холандије и Наполеона да то изазову и да је Немачка то уздрмала у обе сфере. Чак и у колонијалној политици, власт над Тангањиком (већина данашње Танзаније) је пресецала британско повезивање колонија и контролисаних територија од Александрије на северу континента до Кејптауна на југу [Quigley 1966: 211–212]. Заслепљеност спрам Русије довела је до тога да Квигли не увиди успон Русије као такође растућу претњу систему доминације из Лондона, потенцијално снажнију од Немачке. Убрзани раст индустријске и пољопривредне производње у Русији је довео до тога да је 1913. године Русија по индустријској производњи превазишла Француску, „двоструко претекла Аустроугарску и достигла 80% производње Немачке”⁶ Паралелно са горе наведеним порасле амбиције Немачке и поготову цара Вилхелма II окренуле су Берлин, не само такмичењу са европским колонијалним царствима него и са Русијом, коју је Бизмарк настојао да стално веже за Берлин [Решетњиков 2014: 212–213].

Равнотежа снага срушена је у Европи, поново, падом Берлинског зида и распуштањем Варшавског пакта, а одржањем и касније ширењем НАТО-а.

а заправо је имала фантастичан демографски и привредни раст уз константни суфицити у буџету, изградњу Транссибирске железнице и најниже порезе у Европи. Пише о царској власти као о тиранском режиму који је прогонио етничке и верске мањине, вршио систематско прогањање Јевреја и слично (стр. 97–100). Чињеница да су мањине у Русији опстале и сачувале своје језике, док су многи народи у САД нестали, а многи су изгубили матерњи језик, који је прогањан и у њему љубљеној Великој Британији (ирски, велшки и шкотски) никако не даје за право Квиглију у његовим оценама о руском и западном приступу мањинама. О стању руске привреде видети: [Бразол 1958: 93–121; Решетњиков 2014].

⁶ Детаљније о импозантном привредном успону царске Русије с почетка 20. века: [Решетњиков 2014: 177–179].

Британски дипломата ангажован против српских интереса у ратовима на тлу бивше Југославије 1991–1999, Роберт Купер (Robert Cooper) подвлачи значај 1989-е и престанка равнотеже моћи у Европи за даље обликовање света, па чак тврди како је то значајнији догађај и од Француске револуције. Каже да је то „прекид у историји” и да се тиме окончава период од неколико векова, мислећи на постојање модерних суверених држава. Зато пише: „у Европи је прво настао систем националних држава и равнотеже моћи; а сада је такође у Европи започео и систем пост-равнотеже и пост-модерних држава” [Cooper 2007: 19–22]. Овај наводно доброћудни планер британске политике, који лукаво признаје грешке чињене из нехата или недовољног разумевања да силу треба користити на овај или онај начин, овим поручује да је готово са сувереним државама. Али прекид равнотеже моћи и ширење силе која укида суверене државе закономерно ће довести до отпора и избијања новог светског рата.

Ђулијето Кјеза (Giulietto Chiesa, *1940 – †2020), један од бораца у медијској сфери против ограничења слободе мисли и говора⁷, дводеценијски дописник из Москве (1980–2000), гост предавач у више америчких корпорација и универзитета, више година сарадник Михаила Горбачова, причао је и писао понајвише о опасности у којој се свет налази. Лично упућен у збивања и логику деловања елита указивао је на злокобни карактер и правце деловања тзв. дубоке државе (deep state), а заправо како је истицао у више предавања, болесне елите, нешто мање од 300 особа које поседују око 85% светске имовине.⁸ Он указује да је та елита, ти „господари универзума”, схватила крајем 20. века да Кина представља потенцијалну опасност, јер до 2017. Кина може да досегне или претекне Сједињене Државе. У то време, каже Кјеза, нису ни слутили да им прети опасност од стране Русије, коју су сматрали потчињеном, пацификованом и купљеном. Указивао је и на метод контроле информисања преко увођења факт чекера (fact checkers), наводних процењивача објективности информације финансираних од стране приватних фондација, и програмирања алгоритама за уклањање непожељних садржаја са интернет претраживача. Последњих година Кјеза је заговарао тезу о светском рату који следи због немогућности западних господара да зауставе Кину и Русију. Он је 2017. сматрао да долази последњи светски рат и да је једино што може да га заустави страх да Русија и Кина могу да их униште.⁹

⁷ Својевремено посланик Социјалистичке партије (Италије) у Европском парламенту на левицарској листи (Lista Di Pietro-Occchetto – Società civile), коју је ускоро напустио, писац низа запажених књига, новинар и покретач интернет платформе „Пандора ТВ” (Pandora TV). До 1991. био је члан Комунистичке партије Италије (КПИ), такође члан Римског клуба. Временом се развијао с разним партнерима. Био је 20 година дописник из Москве, прво органа штампе КПИ, листа *Униџа*, затим ђеновске *Ла Стампе*, и колумниста низа руских новина. Сарађивао је и са Михаилом Горбачовим од 2000. до 2010. године. После критике рата у Авганистану и снимања документарног филма *Зеро* (Нула) који је довео у питање званичну верзију терористичког напада 11. септембра 2011. на Светски трговински центар у Њујорку, и на основу тога две књиге, постао је све отворенији непријатељ вестернизације и глобалистичке елите.

⁸ Примери: [Chiesa 2018; Chiesa 2022].

⁹ [Chiesa 2017].

Саша Марковић, који се пред смрт (2015) повлачи из страначке политике, прихвата ставове италијанског професора који се образовао у Италији и Енглеској. И пре Италије предавао је да је заправо сврха оба светска рата била уништавање Немачке као главног појединачног такмаца англо-америчке елите [Marković 2013: 19].

Оно што се пројављује у делу покушаја да се објасни светски рат, а може се назрети и у осталима и без експлицитног помињања, јесте криза као пређашње стање. Као претходница феномена који се проучава појављује се низ криза: економска и финансијска, дипломатска, здравствена, европска мигрантска, те низ унутарполитичких. „Сама реч криза (од старогрчког *κρίσις*) означава, како је то детаљније образложио Љубомир Кљачкић, сваку граничну ситуацију, суд, или прецизније расуђивање. *Разликовање и разумевање прате кризу*” [Јанковић 2019: 18], која значи одлуку [Trecani: Crisi]. Кризна ситуација је идеална за централизацију власти, за ванредно стање у којем се правне гаранције обарају, званична пропаганда или наратив лакше намеће, а сила користи као отворени инструмент смиривања кризе.

Занимљиво је да се кризни менаџмент или управљање кризом овде једним делом враћа на државни ниво: билатерални приступ у набавци медицинске опреме и касније геополитички разлози у одабиру западне или неке источне вакцине [Pellicciari 2022: 5–6, 80–86].

АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋИХ ОБЈАШЊЕЊА

Очито су различити приступи, од покушаја да се навођењем више процеса сакрије или избегне синтетичко навођење узрока до једног суштинскијег сагледавања које указује на дубинске разлоге светског рата. Нешто слично Квиглијевом објашњењу могло се чути на једном од предавања на мастер студијама Геополитике и међународне безбедности на најстаријем римском универзитету „Сапијенца”. Након Првог светског рата срушена су континентална царства: Русија, Немачка, Аустроугарска и Османско царство. По аналогiji можемо закључити да је Други светски рат ударио на обновљено царство на тлу некадашње Русије (Совјетски Савез), оборио уздигнути, мада девијантни нови Немачки рајх и поткресана су крила трајније пацификованом Јапану. Међутим, исход је био јачање комунистичког царства које је под Стаљином напустило концепт перманентне светске револуције и централизација Кине под челичном управом комунистичке партије. Крај Хладног рата је довео до закључака о дефинитивном идеолошком, па и економском поразу других система који би конкурисали владајућим круговима нарастајућег неолиберално-корпоративног капитализма.¹⁰ Данас су Русија и Кина те силе које дели-

¹⁰ У питању је доминација корпорација у унутрашњим и спољним пословима државе преко низа коруптивних механизма, делимично озакоњених кроз стално преузимање позиција лица која потписују одлуке из приватног у јавни сектор и обрнуто, те ширење неолибералне, постхришћанске идеологије у друштву, али и у самим корпорацијама. Данас међународне корпорације и саме подстичу све девијације савременог Запада, од хваљења ЛГБТ стила живота, зелену трансформацију, велики ресет...

мично идеолошки (Русија као пример модерне националне државе, какве су биле и западне до 1980-их) и економски (Кина) предводе отпор западном виђењу идеолошко-економског обрасца за преображај света. Квигли је суштински указивао *на свейске райове као начине да се повраћу примаму у европским пословима англоамеричке елите*, док Домазет говори суштински о истом, то јест о *пацификацији оних који могу да угрозе примаму „хијерархије уројника”*, односно *посредника свейа* (Кјеза) (курзив С. Ј.). Преостали цитирани аутори избегавају да се јасније одреде, или просто сматрају да нема једног или два кључна узрока, па наводе комбинацију случајности и историјских културних, политичких, економских и развојно-техничких процеса који стварају предуслове за избијање светског рата. Квигли јасно, мада без директног навођења, као и Кјеза и Домазет, наводи вољни елемент, дакле светски рат као резултат свесне намере. Код Живанова је овај моменат јасно истакнут само код Немачке, док се може назрети да су и мондијалистички кругови (монополи и финансијске олигархије) имали улогу. Већина осталих аутора настоји да обезличи узроке и да их прикаже као резултат процеса. Док први приступ даје на значају елити односно доносиоцима одлука, други елите у значајној мери лишава одговорности, мада не у потпуности (јер се да закључити да је трка у наоружању резултат конкретне политичке одлуке).

Поврх свега постоји елемент који код аутора који избегавају или не виде улогу елита, указује на духовну димензију, односно узроке који спадају у сферу уверења. Наиме, ови аутори указују на значај погледа на свет, био он идеолошки или религијски, као један од покретача избијања рата. Наводе се бујање низа идеологија (Кенеди, Фромкин, Деспотовић), омраза расна и међу народима (Св. Николај) или слабљење истих (Белоусов и други). Ерозија идеолошких принципа код Белоусова се вероватно пре односи на слабљење хришћанског погледа на свет у европским државама, као један од узрока, јер се појава нацизма, фашизма и ширење комунизма не могу пренебрегнути.

Међутим, и саме идеологије шире конкретни људи, баш као што исти настоје да очувају одређену империју (нпр. Британску кроз прављење савеза са САД и доминионима, Аустралијом, Канадом, Јужном Африком...) [Јанковић 2017], или да је обнове – нацисти да васпоставе Немачки рајх, а италијански фашисти својевремено Римско царство. Трка у наоружању опет је плод воље управљачке елите одређеног друштва да одржи своје позиције на унутрашњем, односно спољном плану (нпр. Велика Британија или Француска после Првог светског рата) или да се припреми за ширење утицаја, односно освајање (Немачка, СССР, касније Сједињене Државе). Стварање табора или савезништава плод су воље елита, конкретних људи, да постигну одређене циљеве удруживањем, било активно (на пример освајање) било пасивно (спречавање других да врше освајања или анексије). Чак и када се ради о реактивном прављењу савеза, оно је и тада одговор на вољу првих да нешто промене.

Стога, колико год нам се чинило да су историјски процеси безлични, они су заправо плод деловања људи како у духовној сфери (прихватање,

ширење и наметање одређених идеологија или религијских уверења, па и економских интереса), тако и као одраз њихових воља за променом статуса или одржавањем истог. Сама промена о којој се говори је промена у расподели моћи. Покушај да се прерасподела моћи изврши на више од једног континента се чини науштрб претходне расподеле, тј. доминације мондијалистичке олигархије која има главно војно упориште у англоамеричким земљама. Ова олигархија поникла на контроли светских поморских путева, а пре тога средоземних, очигледно не жели мирно да прихвати губљење неких позиција. То доводи до интерконтиненталних, заправо светских сукоба.

О важности Првог светског рата са Квиглијем се слаже Живанов који чак каже да је у питању „један од најважнијих догађаја светске историје који је ударио снажан печат целокупној савременој епохи”. После питања о узроцима природно се поставља питање дефинисања светског рата.

Човек од поверења председника владе Краљевине Југославије, Милана Стојадиновића (*1888 – †1961), Милан Јовановић Стојимировић (*1898 – †1966) у дневничким забелешкама од 1937. године на више места указује да Европи следи нови рат [Јовановић Стојимировић 2000]. На овом малом примеру, ракурсу балканском, јасно је да се рат очекивао. Али, европских ратова је било више у историји. Европских у смислу одвијања ратних операција на европском тлу и између више држава. Парадигматичан је пример Тридесетогодишњег рата (1618–1648). Кримски рат је обухватио више држава, па и сила, али су се војне операције одвијале на малом подручју (полуострво Крим). Последица је било, како у Европи (утицај руске морнарице на Црном мору на пројекцију силе ка кнежевинама Влашкој и Молдавији и ка Балкану), тако и у Азији (односно ка Турској царевини, тј. утицај на контролу светих места на Леванту). Али то није променило односе моћи у тој мери да утиче на светска дешавања, односно да значајно промени однос снага између великих сила. То не значи да неки трендови нису настављени (јачање Краљевине Сардиније) или привремено ослабљени (значај Русије), али су они имали ипак географски ограничени домет па се ови ратови не могу окарактерисати као светски.

ЗАКЉУЧАК ИЛИ ДЕФИНИЦИЈА

Кад знамо шта нису, односно које то одлике нису својствене рату који би добио епитет *свејски* логично следи питање: које су то одлике светског рата? Шта је то што га чини таквим да му се може додати атрибут који се односи на васељену?

Као што смо навели у питању, то је рат који подразумева прерасподелу моћи на интерконтиненталном, или светском плану. Прерасподела моћи са последицама на више континената (осим ако не мислимо на унутрашње политички план биконтиненталне државе попут Русије или Турске) врши се између великих сила, уз употребу војних операција на више бојишта, тј. на више континената. Осим употребе војне силе, долази до употребе значајних привредних, научних и пропагандно-идеолошких

средстава односно ресурса. Осим тога, у сваком рату долази до сукоба две силе које не делују нужно пратећи, условно речено, линије фронта: силе добра и силе зла.

Феномен којим се бавимо може се дефинисати минималистички и максималистички. Минималистичка дефиниција: сукоб двају или више великих сила уз учешће, низа других актера с више континената. Односно, то је напрезање великих сила са два или више континената (у свим досадашњим случајевима глобални Север био је главна позорница) који има више димензија, свакако духовни и материјални карактер, нужно и војне операције на више од једног континента. Максималистичка дефиниција: у питању је вишеслојни сукоб великих сила и њихових савезница с циљем прерасподеле (редистрибуције) моћи на светском плану, који садржи сукоб погледа на свет, идеолошких или религијских, економски рат за доминацију једног или другог модела привређивања (индустрија и енергетика против финансијског капитала нпр.) алтернативно за доминацију ових или оних актера на економском плану (један финансијско-производни концерн против другог или и трећег) и наравно војну димензију са војштинама (местима одвијања војних операција) на више од једног фронта.

Овакве дефиниције имају заједнички садржалац у већини раније понуђених. Самим тим доприноси се изучавању светског рата, изузетно битној теми историје и изучавања међународних односа. Данас, када је тема светског рата све актуелнија, прецизније разумевање феномена нам је од помоћи да разумемо и његову природу и потенцијалне последице.

ЗАХВАЛНИЦА

Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Република Србија и изазови у међународним односима 2023. године”, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Белоусов, Лев Сергеевич и Александр С. Манькин /ур./ (2014). *Первая мировая война и судьбы европейской цивилизации*, Москва: Издательство Московского университета.
- Деспотовић, Љубиша (2015). *Геополитика деструкције*. Београд: Каирос.
- Живанов, Сава (2014). *Европа пред Први светски рат: корени, узроци и поводи великог рата*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јанковић, Слободан (2017). *Англо-америчка обмана: Да ли је изучавање међународних односа у сукобу са стварношћу?*, Београд: Институт за међународну политику и привреду и Catena mundi.
- Јанковић, Слободан (2019). *Блискоисточна криза: рат без мира*. Београд: Catena Mundi.
- Јовановић Стоимировић, Милан (2000). *Дневник 1936–1941*. Нови Сад: Матица српска.
- Митровић, Андреј (2011). *Продор на Балкан и Србија 1908–1918*. Београд: Завод за уџбенике.

- Решетњиков, Леонид (2014). *Враћивши се Русији: њрећу љућ или ћорсокаци безнађа*. Београд: Евро-Ѓунти и Наша Србија.
- Aron, Remon (2001). *Mir i rat међу нацијата*. Novi Sad: Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića.
- Domazet-Lošo, Davor (2007). *Klonovi nastupaju*. Detecta: Zagreb.
- Ferguson, Niall (2014). *Il grido dei morti*. Milan: Mondadori.
- Fromkin, David (2004). *Europe's Last Summer, Who Started the Great War in 1914?* New York: Random House.
- Kenedi, Pol (2003). *Uspon i pad velikih sila*. Beograd: CID i Službeni list SCG.
- Kuper, Robert (2007). *Raspad nacija: poredak i kaos*. Beograd: Filip Višnjić.
- Lake, David A. (2011). Two Cheers for Bargaining Theory: Assessing Rationalist Explanations of the Iraq War. *International Security*, XXXV(3): 7–52.
- Liddell Hart, Basil Henry (1970). *History of the Second World War*. London: Cassell.
- Marković, Saša (2013). *Manifest protiv imperije: prilog istoriji američkog (neo)imperijalizma*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića; Beograd: Akademija za diplomatiju i bezbednost.
- Pellicciari, Igor (2022). *Re-Framing Foreign Aid History and Politics*. Abingdon: Routledge.
- Preparata, Guido Giacomo (2005). *Conjuring Hitler*. New York.
- Quigley, Carrol (1966). *Tragedy and Hope: A History of the World in Our Time*. New York: Macmillan.
- Quigley, Carrol (1981). *Anglo-American Establishment*. Cambridge: Books in Focus.
- Sutton, Anthony C. (1976). *Wall Street and the Rise of Hitler*. San Pedro, CA: GSG & Associates Publishers.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Велимировић, Николај (1932). *Рај и Библија*. прво издање. Доступно на: <https://svetosavlje.org/rat-i-biblija/>. Приступљено: 16. 12. 2022.
- Бразол, Борис Л. (1958). Царствование Императора Николая II (1894–1917) в цифрах и фактах. *Исторические справки*, 93–121. Доступно на: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://legitimist.ru/lib/ideology/003_b_b_razol_carstvovanie_imperatora_nikolaya_ii_v.pdf
- Giulietto Chiesa (2017). Siamo vicini alla terza guerra mondiale? – Genova 13-1-17. *Youtube*. Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=nWufI9m42RU>. Приступљено: 26. 12. 2022.
- Giulietto Chiesa (2018). Dove vogliono arrivare?, *Pandora TV, Youtube* Apr 21, 2018. Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=Pyk6rp3bHEg>. Приступљено: 26. 12. 2022.
- Treccani: Crisi. Доступно на: <https://www.treccani.it/vocabolario/crisi/>. Приступљено: 12. 5. 2023.

NOTION OF THE WORLD WAR AND ITS DEFINITION

by

SLOBODAN JANKOVIĆ
Institute of International Politics and Economics
Makedonska 25, Belgrade, Serbia
slobodan@diplomacy.bg.ac.rs

SUMMARY: Terminological determination is one of starting points in analysis of a phenomenon. Having in mind pullulation of references on the World War in Serbian and international ones, it is for an author to define them. Text is divided in five chapters with two group of authors having different approaches in defining or describing the notion. One group of authors try to explain it by employing a multiple number of causes, while the second group of authors undertakes atypical and less represented perspective in literature on the subject. Fourth chapter is analysis and systematisation of offered definitions and approaches toward defining the World War. Finally in the last chapter author presents two definitions – a minimalistic and maximalist. Author used comparative method and content analysis.

KEYWORDS: world war, big powers politics, Carrol Quigley, First World War